

**КАШКАДАРЁ ВИЛОЯТИ АҲОЛИСИНИНГ
ДАРОМАДЛАРИ ВА ХАРАЖАТЛАРИ****Пардаев Асрор Абдуҷабборович, Қарши давлат
университети доценти****INCOME AND EXPENDITURE OF THE
POPULATION OF KASHKADARYA REGION****Pardaev Asror Abdujabborovich, Associate Professor of Karshi
state university****ДОХОДЫ И РАСХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ
КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ****Пардаев Асрор Абдуҷабборович, доцент Каршинского
государственного университета**

e-mail:

asrorpardayev1980@gmail.com<https://orcid.org/0009-0001-8816-6966>

Аннотация: Ушбу мақолада Қашқадарё вилояти аҳолисининг даромадлари ва харажатлари, ҳудудлардаги муаммолар 400 кишидан олинган сўровнома асосида таҳлил қилинган. Сўровномада вилоятнинг барча туманларидан ҳар хил касб эгалари қатнашган.

Аҳолининг даромадига пул даромадлари ва натура шаклидаги даромадлар киради ҳамда доимий асосда, такрорланувчи хусусиятга эга бўлган, йиллик ёки ундан кам вақт оралигидаги даврда уй хўжалиги ёки унинг алоҳида аъзоларига тушадиган тушумлардан таркиб топади. Бунда «даромад» ва «бойлик» тушунчаларининг ўзаро алоқасини қайд қилиш муҳим. Бизнинг фикримизча, «бойлик» тушунчаси кенгроқ. Даромад жамият аъзоларининг шу пайтдаги пул, бойлик ва хизматлар заҳираларидан таркиб топади ва ҳар доим ҳам истеъмол қилиш орқали улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлмайди.

Калим сўзлар: Қашқадарё, Ғузор, Қамашӣ, Шаҳрисабз, Китоб, Яккабоғ, Деҳқонобод, Нишон, Косон, Касби, Қарши, Муборак, Чироқчи, Миришкор, аҳоли, даромад, пул, шахсий томорқа, савдо.

Annotation: In this article, the incomes and expenses of the residents of Kashkadarya region, problems in the regions are analyzed based on a survey of 400 people. People of various professions from all districts of the region took part in the survey.

Household income includes cash income and benefits in kind, and consists of income received by the household or individual members of the household or its individual members on a regular basis, with a recurring nature, for a period of time of one year or less. It is important to note the relationship between the concepts of "income" and "wealth". In our opinion, the concept of "wealth" is broader. Income consists of the current stock of money, wealth and services of the members of society and is not always related to their use through consumption.

Key words: Kashkadarya, Guzor, Qamashi, Shahrisabz, Kitab, Yakkabog, Dehkanabad, Nishon, Koson, Kasbi, Karshi, Mubarak, Chirakchi, Mirishkor, population, income, money, private estate, trade.

Аннотация: В данной статье на основе опроса 400 человек анализируются доходы и расходы жителей Кашкадарьинской области, проблемы в регионах. В опросе приняли участие люди разных профессий со всех районов области.

Доходы домохозяйства включают денежные доходы и пособия в натуральной форме и состоят из доходов, получаемых домохозяйством или отдельными членами домохозяйства или отдельными его

членами на регулярной основе, имеющей периодический характер, в течение периода времени в один год или менее. Важно отметить соотношение понятий «доход» и «богатство». На наш взгляд, понятие «богатство» более широкое. Доход состоит из текущего запаса денег, богатства и услуг членов общества и не всегда связан с их использованием посредством потребления.

Ключевые слова: Кашкадарья, Гузор, Камаши, Шахрисабз, Китаб, Яккабоғ, Дехканабад, Нишон, Косон, Касби, Қарши, Мубарак, Чиракчи, Миришкор, население, доходы, деньги, частное имение, торговля.

КИРИШ. Аҳоли даромадлари иқтисодий категория сифатида бир томондан хўжалик юритувчи субъектлар ва давлат ўртасида, иккинчи томондан уй хўжаликлари ва индивидлар ўртасида янгидан яратилган қиймат қисмини ўзлаштириш, тақсимлаш ва қайта тақсимлаш борасида юзага келувчи умумий муносабатларни кўрсатади[1].

Худуд аҳолиси турмуш даражасини реал ўрганиш учун ижтимоий кузатувда сўров услуги бўйича жинси, ёши, маълумотини кўрсатиш сўралган ҳолда қуйидаги саволлардан фойдаланилди: «Қайси тармоқда меҳнат қилаяпсиз?», «Даромадингизни ошириш учун қайси соҳага ўтиб ишлашни хоҳлайсиз?», «Меҳнат даромадингиздан мамнунмисиз?», «Мамнун бўлмасангиз, унинг асосий сабаблари нимада?», «Жамғариш имкониятига эгамисиз ва қандай мақсадда жамғарасиз?», «Келажақда ўз даромадингизни қайси бир манба ҳисобидан оширишни хоҳлайсиз?»

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОД. Сўровда 400 киши қатнашди, улардан 60 % эркаклар ва 40 % аёллар. Кузатувда қатнашганлар орасида ўрта маълумотли респондентлар 100 нафар (50 %)ни, уларнинг 50 нафари аёллар, 50 нафари эркаклар: олий маълумотли респондентлар 100 нафарини (25 %)ни; ўрта махсус маълумотлилар 160 нафарни ва 40 тўлиқсиз ўрта маълумотлилар ташкил этди [2].

Жумладан, Гузор туманидан 42 киши, Камаши туманидан 34 киши, Шахрисабз туманидан 30 киши, Китоаб туманидан 32 киши, Яккабоғ туманидан 30 киши, Дехқонобод туманидан 28 киши, Нишон туманидан 25 киши, Косон туманидан 36 киши, Касби туманидан 27 киши, Қарши туманидан 28 киши, Мубарак туманидан 23 киши, Чирокчи туманидан 44 киши, Миришкор туманидан 25 киши қатнашди[2].

Сўров натижалари шуни кўрсатдики, респондентларнинг ярмидан кўпи савдо билан шуғулланадилар. Сўралган шаҳар аҳолисининг 70 % дан ортиғи даромадларини ошириш учун савдо, ижтимоий хизмат, техник таъмир, бошқарув, молия ва кредит ҳамда транспорт каби номоддий ишлаб чиқариш тармоқларида меҳнат қилиш зарур деб ҳисоблайдилар. Респондентларнинг фикрича, ҳозирги пайтда юқори даромадли фаолият соҳаси савдо ҳисобланади.

Маълумки, бозор иқтисодиёти хусусиятларидан бири даромадларининг келиш манбалари хилма-хиллигидир. Сўров натижалари шуни кўрсатдики, 70 % га яқин респондент даромадларнинг асосий манбаларини савдодан, 30 фоизи тадбиркорлик фаолияти ва шахсий томорқа хўжалиги деб ҳисоблайдилар[2].

Сўровда қатнашган 400 та респондентдан, «меҳнат даромадингиз қай даражада бўлишини хоҳлайсиз?» - деган саволга 70 % дан ортиқроғи, «даромадлар озиқ-овқат ва кийим-кечаклар сотиб олишга етарли бўлишидан ташқари жамғаришга ҳам етарли бўлиши керак», – деб жавоб бердилар[2].

Ижтимоий сўровда қатнашган респондентларнинг 200 нафари муайян маблағ жамғариш имкониятига эга эмаслигини таъкидлашди. Жамғариш имкониятига эга бўлганларнинг ярми ўзларига қулайлик яратиш учун, яъни шахсий уй-жой сотиб олишга деб 1/5 қисм респондент, шу жумладан 19 % эркак ва аёл 21 % аёл «Шахсий автомобиль сотиб олишга», деб жавоб берди[2].

Масалан: «Шахсий ёрдамчи хўжалик нима учун зарур?» деган саволга фикри сўралганларнинг 52 % «оиланинг умумий даромадини кўпайтириш манбаи» сифатида, 32,5 % «дўкандан сотиб олиб бўлмайдиган озиқ-овқат маҳсулотларининг манбаи сифатида зарур», деб жавоб берди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР.

Вилоятда аҳолининг турмуш даражасини ўрганиш учун танлаш усулидан ҳам фойдаландик. Вилоятда аҳолининг 75 % и қишлоқ аҳолиси бўлгани учун, қишлоқ аҳолисининг барча шароитларини ялпи ўрганиш асосида ижтимоий инфратузилма тармоқлари хизматидан қаноат ҳосил қилиш даражасини аниқлаш мақсадида танлаш бўйича қишлоқ аҳолиси асосий гуруҳларининг фикри сўралди.

Танланган йиғинди 40 та фермер хўжалик ва 20 та деҳқон хўжалик ишчиларидан иборат бўлди. Фикри сўралганларнинг таркибида эркаклар 70 % ни, хотин-қизлар 30 % ни, 15-19 ёшдагилар 24 % ни, 20-24 ёшдагилар 18 % ни, 25-30 ёшдагилар 19 % ни, 40-49 ёшдагилар 11 % ни, 50-54 ёшдагилар 5,7 % ни, 55-59 ёшдагилар 4 % ни ташкил этди[2].

Олинган маълумотларни таҳлил қилиш давомида барча ахборот турли омилларга қараб турлича ижтимоий эҳтиёжларнинг қондирилиши ҳолатидан мамнунлик даражасини акс эттирувчи ахборот мажмуаларига тўпланди.

Аҳолининг пул даромади ана шундай омиллардан бири ҳисобланади. Масалан, фикри сўралганларнинг 60 % дан кўпроғи хўжаликдан олинган маҳсулот оила даромадининг асосий манбаи эканлигини таъкидлашди. Фикри сўралганларнинг 70 % иш ҳақи даражаси бажариладиган ишга тўғри келмайди, - дейди[2].

Уларнинг фикрича, иш ҳақи миқдорини:

а) Бажариладиган ишнинг оғирлиги учун (50 %);

б) Иш шароити ёмон бўлганлиги учун (30 %);

с) Дам олиш кунлари ишлаганликлари учун (25 %) ошириш зарур.

Маълумки, кам иш ҳақи истеъмол даражаси ва таркибига таъсир кўрсатувчи салбий омиллардан бири ҳисобланади.

Аҳоли истеъмол харажатлари аҳолининг таҳлили аҳоли истеъмол харажатларини истикболли баҳолаш билан чамбарчас боғлиқ бўлган бир қатор муаммолар ҳал қилиниши лозимлигини кўрсатади. Олдиндан истикболли баҳолашни таъминлаш учун қуйидаги ахборот манбаидан фойдаланилди:

а) аҳоли пул харажатлари ва даромадларининг динамикаси;

б) вилоят қишлоқ аҳолисининг бюджети;

с) вилоят истеъмол бюджети.

Ўзаро боғланишнинг таҳлили давомида қишлоқ аҳолиси олган моддий неъматлар ва хизматни олдиндан баҳолашнинг тизими келиб чиқади. Биз вилоят аҳолисини ўрганиш билан биргаликда, турли хил таркибни оилалар турмуш даражасини ўрганиш учун оила аъзоларининг сони турлича бўлган оилалар мисолида ҳам тажриба ўтказдик[2].

Ўртача фаровонлик даражасидаги оилалар сони 43,7 фоизни, ўртачадан юқори фаровонлик даражасида яшайдиган оилалар 12,3 фоизни, ўртачадан паст оилалар сони 25 фоизни ташкил қилди. Буларнинг умумий миқдори 83,0 фоизни ташкил қилиб, ўртача табақадаги оилалар гуруҳига мансубдир. Қолган 17 фоиз оилалар энг юқори турмуш даражасига кирувчи ва энг камбағал оилалар гуруҳига мансуб. Ушбу маълумотлардан кўриниб турибдики, оилаларнинг асосий қисми ўртача турмуш шароитига эга бўлган оилаларни ташкил қилар экан[2].

Ҳозирги пайтда оилалар даромадининг тўртдан бир қисми (25%) тадбиркорлик эвазига пайдо бўлмоқда. Келажакда оила эҳтиёжининг 50 фоизини шу йўл билан қопланишга эришиш лозим. Бу вилоят аҳолиси учун ўрта муҳимдир. Чунки, Европа мамлакатларида бир ишловчига 0,7 киши меҳнат ёшига етмаган болалар ва нафақадаги қариялар тўғри келса, бу кўрсаткич республикада 2,7 кишини ташкил қилади. Табиийки, бундай шароитда фақат ойлик маош билан оиланинг эҳтиёжини тўлиқ таъминлаб бўлмайди. Шу туфайли, келажакда ҳар бир оиланинг фаровонлигини таъминлаш учун оилавий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадга мувофиқдир[3].

Агар инсон қанчалик яхши ва унумли меҳнат қилса, шунчалик самарали ва мазмунли дам олишга эҳтиёж сезади. Шундай экан, бўш вақтдан самарали фойдаланиш кишларнинг меҳнат жараёнида сарф бўлган куч-қувватларини тиклаш, соғлиқларини мустаҳкамлаш, руҳиятларини тетиклаштириш демакдир.

Респондентлардан “Умуман дам олиш масканларга қанча вақтда борасиз, охириги марта қаерга боргансиз?” деб берилган саволга қўйидагича жавоб беришди. “Дам олиш кунлари

уйда бўламан”, деб аксарият кишилар жавоб беришган. “Ҳар замонда бораман”, деб респондентларнинг 20 %, “2-3 йилда бориб тураман” – 10%, “Ҳеч қаерга бормаганман” – 40%, ёзда тоққа дам олишга оғайнилар ва қариндошлар билан боришини 30 % иштирокчи таъкидлашган. Иштирокчиларнинг кўпчилиги ҳеч қайси санаторийга бормаганлигини айтишди[2].

Айрим одамлар эса, таътилда дам олиш ўрнига тўй қилади, уй куради ёки энг зарур ишларини шу вақтга тўғрилашади. Дам олмасдан мутгасил ишлаш натижасида энг аввало бош мия фаолияти сусаяди, кўриш қобилияти бузилади. Натижада мутгасил бош оғриқ, бош айланиши, диққатнинг бузилиши, хотиранинг пасайиши одамни нокулай ҳолатга солиб қўяди. Бу жаҳлдорлик, кайфиятнинг тез-тез ўзгариши, уйқунинг бузилишига олиб келади.

Шунингдек, респондентларимиздан бири Очилов Илҳомга шу мазмунда савол берилганда кўйидагича фикр билдирди: “Оилам ошхонага календарь осиб қўйган. Таътил пайти бир кун банка ёпса, 2-3 кун қишки кийимларни ювиб, офтобда қуритиб, шкафга осиб қўяди. Бечора улгурмай қолмай деб кундузи 1-2 соат уйқуни ҳам қизғанади. Таътил тугагунича юзлари қорайиб, сўлғин тортиб қолади. Чарчайди-да, бечора. Бу йил яшаш тарзимни ўзгартирдим. Кўшнимдан ибрат олиб, болаларни уч кунга тоққа олиб чиқдим. Дам олиш оромгоҳидаги бир хонани ижарага олдик. Нархи ҳам осмон эмас, чидаса бўлади. Болалар мириқиб, уч кун сувдан чиқмай чўмилишди. Эр-хотин тиниқиб ухладик. Тоғ ҳавоси тоза бўлгани учун 4-5 соат уйқу кифоя қиларкан. Оҳ, қанийди бу дамлар яна кўпроқ давом этса. Афсеус, участканинг чала қолган қисмини битириш керак-да!”[4].

Бундан ташқари иштирокчиларга “Кўшимча фикрларингиз борми?” деб берган

саволимизга аксарият респондентлар “фикрим йўқ”, деб жавоб беришган. Айрим респондентлар ўз яшаб турган ҳудудларидаги ҳолатдан келиб чиқиб кўйидаги фикрларни билдиришган.

Жумладан, Ғузор туман Даштобод МФЙда истиқомат қилувчи иштирокчилар иситиш тизими йўқ, йўллар асфальт қилинмаган, ёнимизда “Шўртан” газ кимё мажмуаси бўла туриб газлаштирилмаган, Таллимаржон ИЭС бўлиб чироқ ўчади, мактаб таъмирталаб, сувни ҳовуздан ичамиз, водопровод йўқ деб фикр билдиришган[5].

ХУЛОСА. Хуллас, ўтказилган сўровнома натижасида вилоят аҳолисини аксарияти ҳудудлардаги муаммо сифатида иситиш тизими, йўллар таъмирталаб эканлиги, тиббий хизмат яхши эмаслиги ҳақида фикр билдиришган. Шунингдек, моддий таъминотини яхшилаш учун аксарият аҳоли шахсий ёрдамчи хўжалик билан шуғулланишини айтиб ўтишган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдураманов Х, Арабов Н, Холмухамедов М. Аҳоли даромадлари ва турмуш сифати. Ўқув қўлланма. – Т., 2023. 15-бет.
2. 1985 – 2021 йилларда Қашқадарё вилояти аҳолисининг кундалик ҳаёти ва ижтимоий турмуш шароитини аниқлаш учун сўровнома натижалари. 2022-2023 йиллар.
3. Муҳитдинов Х. Ҳудуд аҳолиси турмуш даражасини ошириш ва ижтимоий ривожланишини моделлаштириш. – Тошкент: “Фан”, 2009. 37-бет.
4. Дала ёзувлари. Қамаши тумани, Қамай қишлоғи. Очилов Илҳом. 2022 йил.
5. Дала ёзувлари. Ғузор тумани, Даштобод қишлоғи. Тўрахонов Иброҳим. 2022 йил.

